

~~Heraldikai Társulat~~
~~tanácsa~~
AZ

OLASZ RENAISSANCE

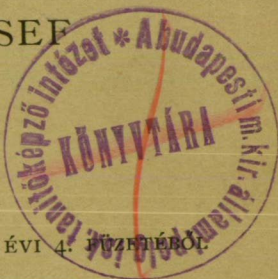
A MAGYAR HERALDIKÁBAN

(KILENCZ CZÍMERRAJZZAL)

IRTA

CSOMA JÓZSEF

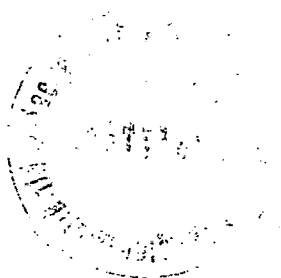
KÜLÖNNYOMAT A «TURUL» 1892. ÉVI 4. FÜZETÉBŐL

0114290

BUDAPEST

1893

AZ
OLASZ RENAISSANCE
A MAGYAR HERALDIKÁBAN

(KILENCZ CZÍMERRAJZZAL)

B. 1877
Sell. K. 11. 5646

IRTA

CSOMA JÓZSEF

KÜLÖNNYOMAT A «TURUL» 1892. ÉVI 4. FÜZETÉBŐL

BUDAPEST

1893

Az élő heraldika letüntével Németországban elsőrangú festőművészek, minők Schongauer, Wohlgemuth, Burgkmeyer, Kranach, Dürer, Schüffelein, Holbein, a Behamok stb. fel fogva azon klasszikus irányt, melyet az alig letűnt élő heraldika hagyott maga után, s azt tovább fejlesztve, a címerrajzolást működésük s művészetük egyik ágává tették s azt kiváló alkotásaikkal a XV. század végén s a XVI. század elején művészi magaslatra emelték, melynek jó hatása ezen utóbbi egész századra kiterjedt.

Ezen korszak, (a XV—XVI. század), volt a címerek használatának legvirágzóbb ideje a művészet s műipar szolgálatában, egész nyugat, nemcsak Németország városaiban. Templomok, házak, kapuk, sírkövek, ősök arczképei, pénzek, pecsétek, butorok, szekrények, ablakok, serlegek, tálak, kályhák, könyvtáblák stb., mind címerekkel díszítettek, s valamint a műipar ezen czikkei mesterművek voltak, úgy az azokat ékesítő címerek, a valódi régi heraldika szá-

bályainak teljes és alapos ismeretéről tanuskodtak. Ennek hatásával találkozunk címerekönyveikben, címereket ábrázoló szoborműveiken s uralkodóktól adományozott címérleveleiken. Ezen német mesterek művészete a valódi régi heraldika alapos ismeretében, a stílszerű elrendezés érzékében, a pajzsok, sisakok és sisakdísz hatásos megalkotásában, a pajzsalakok és sisakdíszek valódi heraldikai felfogásában nyilatkozott.

Az élő heraldikát követő korszak hazai heraldikánkra nézve is kedvező volt. — Nagy számban bírjuk a Zsigmond király hosszas uralkodása alatt adományozott címérleveleket, melyeknek mindenike — az egynémelyen észlelhető apróbb hiányok daczára — sikerült heraldikai alkotás. Szépek az Albert, I. Ulászló s a Hunyadi János által adományozott címérlevelek is, de legszebbek V. László-kori címérleveleink, a Hunyadi, Leövey, Sánkfalvai, Thurzó, Béc, Disznósi armálisokra festett címerek, a késő góth modor valódi mesterművei. — E stílusban néhány sikerült címér maradt reánk I. Mátyás királyunk uralkodásának első évtizedeiből is, azonban a XV. század nyolczadik tizedében megérkezett hazánkba az Olaszországból jött renaissance-áramlat, — messze megelőzve nyugatot,¹ — új lendületet, új irányt adva a műépítészetnek s a képzőművészetek

¹ Myskovszky: A renaissance kezdete és fejlődése, 3. t.

különböző ágainak. Ez áramlat, kiszorítva az eddig dívó nyugati befolyást, új irányt adott a magyar heraldika további fejlődésének is, magával hozván az olasz heraldika összes hibáit, fogatkozásait és felületességeit.

Építészek, szobrászok jöttek Olaszországból, kik a paloták díszítéseinél, elütőleg a csúcsíves modortól, mely szentségnek tartotta a címér integritását, merészen, kötelékeitől felszabadítva, önállóan használtak fel egyes címermotívumokat. A Nemz. Múzeum folyosóján egy homokkőből faragott pylaszter-töredék van felállítva, melynek mestere a palmetták, virág- és gyümölcs-motívumok s virágkosarakból összeállított díszítmények betetőzéseül, kivette a Hunyadyak gyűrűt tartó hollóját a pajzsból s azt egy váza tetejére illesztette. Ennek kora már tárgyánál fogva sem tehető későbbre a XV. század kilencedik tizedénél.

Az építészek s szobrászok mellett ott látjuk a miniatorokat is, kik a tudománykedvelő király könyvtárát Európa bámulatát ma is felkeltő codexekkel gazdagították. E miniatorok iskolájában képeztettek az udvari címérfestők, sőt talán a könyvnyomtatás feltalálása folytán önmaguk is inkább csak a címérfestésre szorítatva, nagy technikai ügyességgel, de csekély, vagy csak az olasz heraldikai iskolában dívó alapon nyert szaktudományokkal léptek hivatásuk terére.

Olaszországban a heraldika sohasem vert mély gyökeret, a címerek az őket megillető önálló fontosságra sohasem emelkedtek, műépítményeken, síremlékeken, csak mint az ornamentika kiegészítő részét tekintették s mint ilyen gyakran csaknem elenyészett a többi diszítések círádái között. A sisakdíszek, sisakok, takarók, ha a diszítésbe be nem vonathattak, legtöbbszörre mellőztettek, mivel mindezeknek nem tulajdonítottak semmi fontosságot, mint Németországban, noha nem igyekeztek mindent a pajzsban egyesíteni, mint Franciaországban.

Mindezen címertani fonákságok, hazánkban is — hol a heraldika szintén nem vert soha gyökeret — gyorsan új hazát találtak s hatásuk a közéletben, nálunk még akkor is érezhető volt, midőn a XVI. század közepe táján ismét a német befolyás kapott túlsúlyra hazai heraldikánkban.

Erre mutat a címerére nem sokat adó magyar nemességnél, az intagliók szokatlan megkedvelése is, mint azt sok más oklevél mellett, a Dr. Csánky Dezső által közölt országos érdekű harminczöt pecsétetes oklevél is bizonyítja,¹ hol több országnagy mellőzve családja címérét, intagliót használ pecsétjénél.

Ezen — körülbelől 1486—1526-ig terjedő, negyven évet felölelő — hanyatlási korszakot

¹ Turul. 1887.

akarom jelen értekezésem folyamán röviden ismertetni. Tehetem azt, mert kellő számban ma-

Spissich-czímer.

radtak fenn e korból heraldikai emlékeink, részint műemlékeinken, részint sírköveken, részint eredeti címérleveleken. Különösen ez utób-

biakat szándékozom figyelembe venni, természetesen mellőzve azon címereket, melyek e korból valók ugyan, de melyek nem az olasz renaissance hatása alatt készítették, minők Kántor Benedek (1509) címere,¹ melynek pajzsa jelenetet ábrázol ugyan, de a címer külső alkatrészei még a késő csúcsíves modorban készültek, továbbá a nádasdi Ercsi család (1510) Nagyszombathan,² a Gellyeiek (1522) Prágában³ s a Sánkfalvaiak (1489) Budán⁴ festett címerei.

Ha már most figyelembe vesszük azon egyszerű heraldikai szabályt, mely szerint valamely címer szabályszerű szépségét a pajzs, a pajzsalakok, sisakdísz s a takarók helyes aránya és összhangja képezi, az alábbiakból kitűnik, mennyire feleltek meg ezen szabálynak a címerművészet olasz mesterei!

A pajzs, eltekintve különösen a műemlékeken előszeretettel alkalmazott hat-nyolczszögű, hosszú, keskeny pajzsoktól, a címerleveleken többnyire mindkét oldalán egyenlő, mérsékelt hajlású, háromszög vagy alul kerek pajzs; néha nagyon is csaknem karimásan kihajló felső sarkai legtöbb esetben csapottak.

A pajzs ezen alakja, eltekintve a felső sarkak néha nagyon is túlmerész kihajlásától, mely

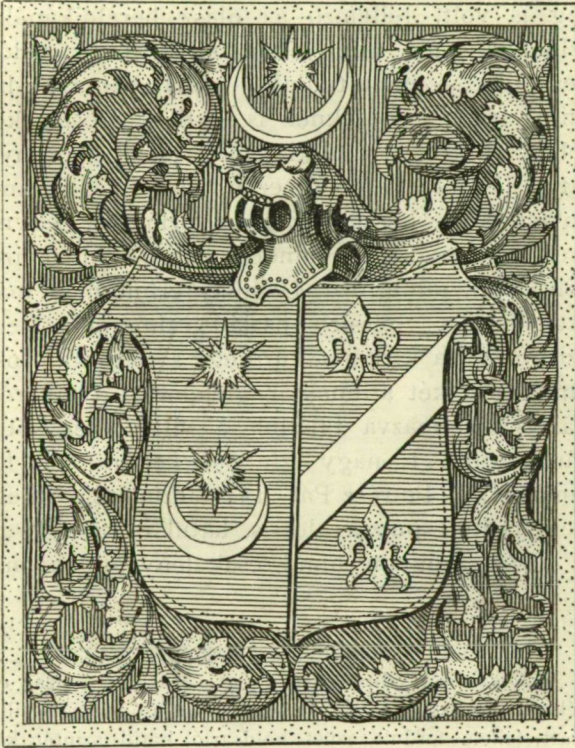
¹ L. Nyáry: Heraldika vezérfonala. 126.

² Múzeumi levéltár.

³ U. o.

⁴ Orsz. ltár. Dipl. 19,599. (Turul, 1890. 209.)

leginkább az 1515-ik évtől kezdve lesz feltűnővé,
elégé tetszetős. Főszépsége abban áll, hogy soha

Petrécz-czímer.

sincs perspectiv helyzetbe állítva, holott ezen
heraldikai szabályellenességet a nagy német mes-
terek majd minden alkotásánál tapasztaljuk.

Ezen pajzs alakjánál fogva alkalmas volt bárminő czímeralak befogadására s erre, mint alább látni fogjuk, egyes esetekben nagy szükség is volt. Jellemző az olasz heraldikánál a színekkel való könnyelmű elbánás. A valódi heraldika — mint tudjuk — általában csak hat színt ismer s ezeknél is csak a főszíneket, tehát minden színből kizárólag csak egy árnyalatot. Ezzel szemben ezen olasz renaissance hatása alatt készült magyar címerek egynémelyikén csaknem minden létező szín képviselve van, mint p. o. Dombay címernél,¹ másutt mint a Spissich család címerénél² egy citromsárga sárkány küzd egy sötétsárga oroszlánnaal s e két színnek megfelelőleg, a takaróknál is alkalmazva találjuk a világos és sötétsárga színt. E nagy színbőség ellentétéül fel-
említhetjük Petrécz Pál (1523) címerét,³ melynek hasított pajzsa elől is, hátul is kék.

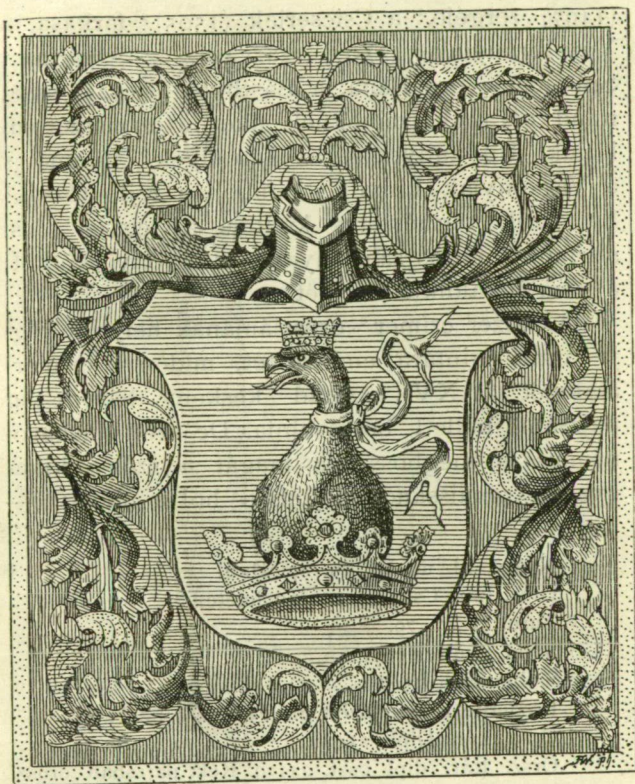
Ezek azonban mind csak lényegtelen, mel-

¹ Turul, 1891. 130.

² Másolata a Herald. Társaság levéltárában.

³ Orsz. ltár. dipl. oszt. 23845. Hasított pajzs, elől kékben két egymásfelé helyezett hatágú arany csillag alatt, felfelé fordult ezüst holdsarló, hátul szintén kékben, ezüst balharánt pólya, alul-felül egy-egy arany liliumtól kísérve. Sisakdísz: ezüst holdsarló, reá illesztett hatágú arany csillaggal, takarók: kék-arany. II. Lajos 1523 (in Nova Civitate, in festo undecim milia virginum) adományozza Petrécz Pálnak, testvére Anna főhercegné, kamarásának.

lékes momentumok e kornak heraldikájában, a főhanyatlást a címéralakok naturalisticus ábrá-

Báthy-czímer.

zolása képezi, mely teljesen szakít azok hagyományos, stylizált idomaival, annyira, hogy az

e korból származó címerek inkább tekinthetők pajzsba, — mint keretbe foglalt miniatűröknek — sem mint címereknek. A Kubinyiak (1497) zergéje,¹ a Csicseriek (1505)² farkasa, a Vay-Ibrányiak³ (1507) szarvasa, az Alpáriak,⁴ Spissichek oroszlána, a Básthya⁵ (1525) sasa, mind olyanok, minőknek őket a természetben látjuk. Ugyanilyenek az Imreffyek⁶ liliomai s a Várkonyiak kinyílt s bimbóban rejlő rózsái,⁷ hol azok természetes kivitele az egyes kicsi szirmok gondos színárnyalatáig gyönyörködteti a nem heraldikus szemét.

A Salzer címér⁸ oroszlánjának helyzete régi jó antik mintára emlékeztet, midőn a címéralaknak a XVI. század keskeny háromszög pajzsába kellett beszorulnia. De ezen anachronismus is megbosszulja magát a széles, kinyargó renaissance pajzsban hol a művész —

¹ Nyáry, id. m. XI. tb. 87. ábra.

² Orsz. ltár. Csicsery család letéte.

³ Turul, 1887. 79.

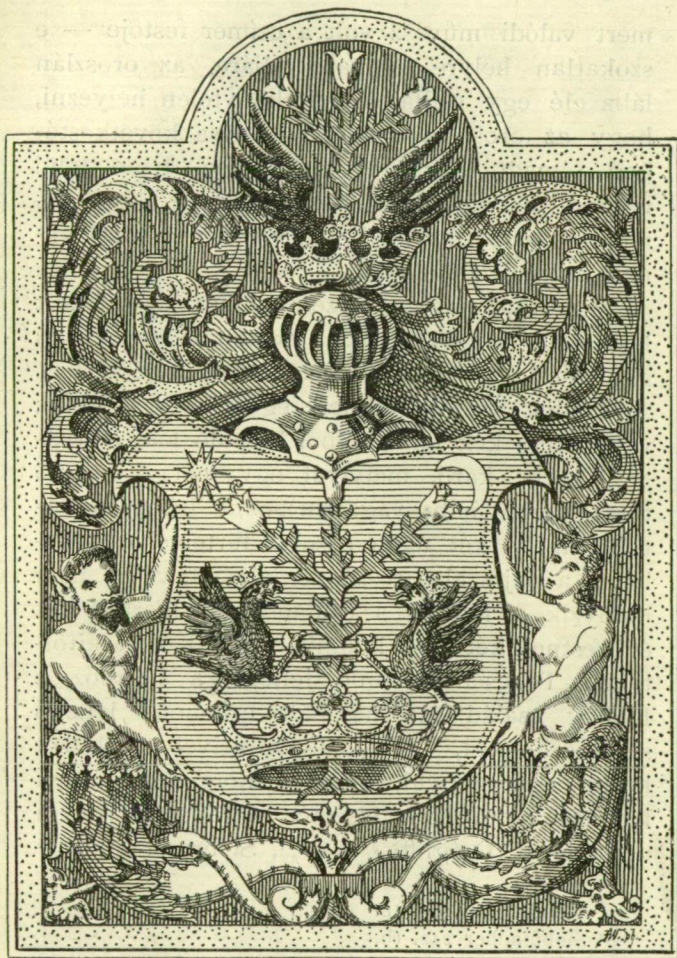
⁴ Saját gyűjteményem.

⁵ Siebmacher 35. tb.

⁶ Eredetije a keszthelyi gr. Festetich ltárban.

⁷ Orsz. ltár. Dipl. 23408.

⁸ Orsz. ltár. dipl. oszt. 24119. Kék pajzsban oroszlán, felül jobbról befelé fordult ezüst holdsarlótól, balra, valamint alul jobbra egy-egy nyolczágú arany csillagtól kísérve; sisakdísz zöld s kék tekercsből növekvő oroszlán, takarók kék-arany. A pajzsot arany sárkány köríti. — (II. Lajos, 1525 márczius 26. Buda.)

Imreffy-czímer.

mert valódi művész volt a címér festője — e szokatlan helyre, a pajzs aljára, az oroszlán lába elé egy csillagot volt kénytelen helyezni, hogy az oroszlán szokatlan állása következtében támadt ürességet kitölthesse. Ezen felül nagyon kellemetlenül hat a szemre ezen címeralak szigorúan stylizált helyzete mellett annak naturalizált alakja.

Gyakran találunk ezen címeralakok közt lebegőket is. Lebegők a koronák az Alpári és Spissich címér oroszlánainak feje felett. A Füziek (1515)¹ címere egész kis quodlibet, van benne kék felhő, ebből lenyúló kar, markában görbe kard, melylyel egy lebegő emberi törzs koponyájába vág, van benne lebegő szőlőtőke, mely két ágba oszolva fürteivel és leveleivel a pajzs alsó részét foglalja el, végre nem hiányzik a félhold s csillag sem, mert e két égi testnek két felső kikanyargását kellett kitöltenie. Teljesen hasonló jellegű a leírthoz a Kállay család ma használt címere,² lebegő sisakos fejével, halával és sziveivel s pajzsot kerítő sárkánynyal, mely e korszaknak igen kedvelt s valóban tetszetős motivuma volt, a mint azt a Drághffy³ (1507), Schirmer (1507),⁴

¹ Siebmacher 147. tb.

² Siebmacher 212. tb.

³ Eredetije a B. Mednyánszky levéltárban. — Siebmacher. 113. tb.

⁴ Eredetije az Erdélyi Múzeum-egylet gyűjteményében.

Török (1507) és Salzer (1525) címereknél láthatjuk, s a Szatmári Gy. címere körül a pécsi szé-

Salzer-czímer.

kesegyház pastoforiumán. Valószínű, hogy ezen Kállay címér is ezen korszakból vette eredetét.

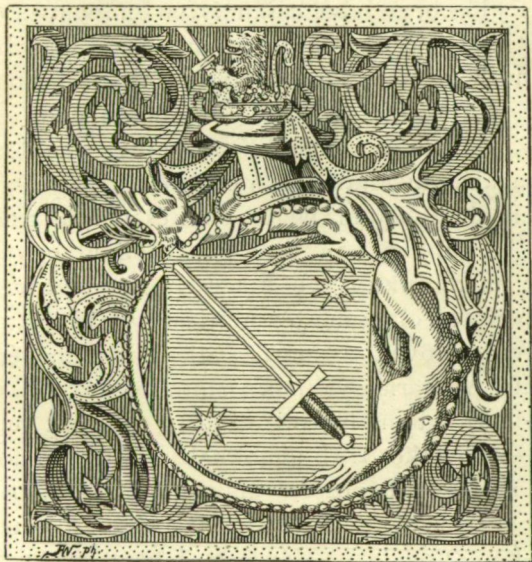
Hazánkban a jelképes címerek, — miként ezt már más alkalommal is említettem, — nagyon koraiak, csaknem a címeradományozásokkal egyszerre tűnnek fel. Ha végig tekintünk Zsigmondkori címerleveleink nagy számán, azok nagy részének komplikált címeralakjait vizsgálgatva, alig kételkedhetünk azon, hogy e címeralakok az adományos valamely kiváló tette, hivatalára, állására, vagy életének valamely emlékezetes epizódjára vonatkozással ne bírnának.

Az olasz renaissance korában tovább mentek. Nem elégedtek meg többé azzal, hogy az egyes fegyvertényeket heraldikai jelképekkel örökítették volna meg címereikben, hanem magokat ezen jeleneteket egész naturalisztikusan úgy, a mint az történt, foglalták pajzsba. Az így létrejött címer egy szép miniatűr képhez hasonló s csak pajzskerete erőszakolja ránk, hogy címerrel van dolgunk. Ilyenek: a Dombay címer, melynek kék pajzsában «egy magyar vitéz kardjával az előtte balra álló török nyakába vág, baljával a török vállát ragadván meg, ki lekonyult fejjel, kinyitott karokkal bocsátja le karját»;¹ a Dobai címer,² melyben egy piros ruhás férfiú szúrássra készen tartott

¹ L. Turul. 1891, 130., hol a címer színes hasonmásban közöltetett.

² Siebmacher 108. tb.

gerelylyel egy mellette elrohanó vadkant leszúrni készül; és a szentgyörgyvölgyi Bakács címér (1517),¹ hol egy pánczélos férfiú csolnakban a folyamon átevez, feje felé kiterjesztett szárnyú sas babérkoszorút tart stb., stb.;

Schirmer-czímer.

a Radaák címér, melynél «kékben sárga alapon, balról vörös gallérú, barna ruhás, vörös

¹ Eredetije B. Tallián Jánosnál Szabáson, a Perne-sziek levéltárában.

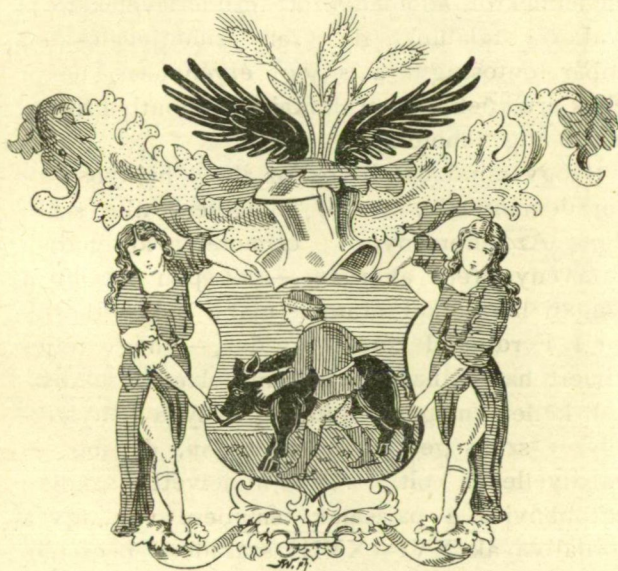
csizmás, jobbra fordúlt magyar vitéz, fején fehér strucztoallas sárga süveg, derekára kötött fekete kard, vállához emelt puska, előtte balra fordúlt, vörös ruhás, sárga galléros, vörös csizmás alak, fehér prémes vörös tatár süveggel, derekára kötött karddal, kezeiben lövésre kész ijat tart, mel-lén mély löseb, melyből hátán bőven omlik a vér».¹

Az ilyen címerek praegnans tanuságai annak, hogy e kor olasz címerfestői első sorban miniatorok voltak, kik művészetükben nem engedték magokat a heraldika merev, chablon-szerű szabályai által korlátoztatni.

Nem hagyhatom végre említés nélkül azon hazai heraldikánkban tudtommal eddig egyetlen címercsonkítási esetet sem, melyet egy 1519-ben élő olasz mester Máriássy István mar-kusfalvi sírkövén a Máriássyak címerén vég-hez vitt. A Máriássyaknak szintén ezen korban (1504-ben) adományozott címere — mint tud-juk — következő: lilimokkal rakott halmok közül növekvő pánczélos alak, emelt jobb-jában feje felett buzogányt, leeresztett baljában patri-archa-keresztet tart. Máriássy István sírkövén, a nagyon is olaszos alakú pajzs négyelt, mely-nek első és negyedik mezejében az itt mellő-zött pánczélos alak jobb karját a buzogánynyal; a 2-ik és 3-ikban rózsákkal rakott halmok közül előtűnő balkarját látjuk a patriarcha-keresztel.

¹ Nemz. Zsebk. 405.

Tagadhatatlan, hogy a mester ezen címecsonkítást egész öntudatosan követte el, de azért, ha e sírkő legendája nem volna olvasható, e címecsonkítás sohasem igazítana útba az elhunyt nevére és származására nézve.

Dobay-címecsonkítás.

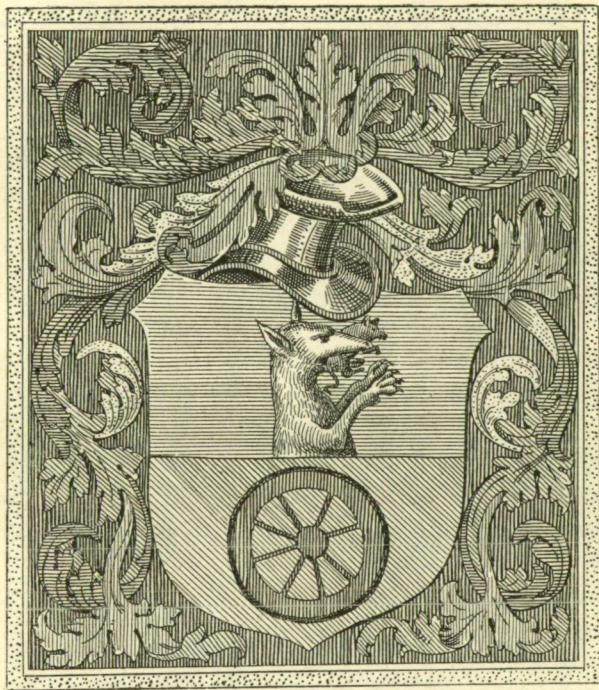
A sisakokról nem is szólva, melyek néhol nagyon is öblösek, másutt tulságosan is hosszú s merev nyakuak s mindkét esetben nélkülözik a német csörsisakok kecsességét, e korszak heraldikájának leggyengébb oldala a sisakdísz.

Ez legtöbb esetben hiányzik, bár sisak van, melynek teteje az ornamentális lombtakarók góczpontját képezi, noha a heraldika szigorú szabályai szerint a sisak jelenléte okvetetlen feltételezi a sisakdísz és takarókat is. (Igaz, hogy sisakot és takarókat sisakdísz nélkül az erdélyi fejedelmektől adományozott címérleveleken is gyakorta találunk, de ezen címérlevelek — ámbár fontosságukra és jogi érvényökre nézve teljes értékűek, — heraldikai szempontból figyelembe alig vehetők.)

Hogy minő hátrányos az ilyen hiányos címeradományozás, annak fejtegetése alig szükséges. Az adományozott címérét a közéletben is érvényesíteni akarván — főképen később a nyugati heraldikai áramlat újabb bekövetkeztekor I. Ferdinánd korától kezdve, — hogy teljes címert használhasson, önként felvett sisakdíszszel kellett magán segítenie, mely a kényszerhelyzet szükséges kifolyása ugyan, de jog- és szabályellenes volt. Ez önként felvett sisakdísz, legtöbbször a pajzsalak ismétlése volt, így a Tornallyayak XVI—XVIII. századbeli pecsétein a sisakdísz növekvő egyszarvú, a Sánkfalvai Heős család pecsétein a pajzsalak a kar, három nyilvesszővel. Ilyen a Máriássyak helyzete is, kik majd a pajzsalakot teljesen, majd annak jobb karját használták sisakdíszül az emelt buzogánynyal, végül a Forgáchoké, kiknek immár

összes címerük nem egyéb, mint az ősi cím-
mer segéd sisakdíszé.¹

Mint fentebb említettem, a pajzson nyugvó

■ ■■■ Csicsery-címer. ■■■

sisak teteje az ornamentális sisakdíszek gócz-
pontjául szolgált, mely góczpontokból a taka-

¹ L. M. Salon, 1888.

rók végei három lilomlevelű diszítést képezve töltötték be a sisakdísz helyét. Ez ornamentika is félreértésekre vezetett. Ilyen látható a Csicseriek 1505-ik évi címérbővítő oklevelén is s az utódok ezt a hiányzó sisakdísznek nézve, abból három srucztollat csináltak s a Csicseri család tagjai egész a legújabb időkig három strucztollat használnak sisakdíszül.

Nagy hátrányául szolgál hazai heraldikánknak a sisakdísz ezen teljes figyelembe nem vétele ezen korból származó műemlékeinken is. Vannak legtöbbszörre előkelőbb családaink, melyeknek címerei csak is ezen korból származó műemlékekről ismeretesek. Ezen címereknek csaknem mindenikéről csak hiányos tudomás maradt reánk, a mennyiben ezeknek csak pajzsalakjait ismerjük, a sisakdísz tisztázása újabb sphragistikai kutatásoknak maradt fenn. Ilyenek: a Désháziaké Menyőn, Sirokaiaké Sirokán, Szakmáryaké, Lardiaké Kassán, Násyaké Nyás-Ardón stb. stb. melyeknek címérpajzsai a jelzett helyeken, daczára annak, hogy nincsenek ellátva a papi méltóság szokott jelvényeivel, melyek talán a sisakdísz kizsárolásánál, nélkülözik egyszersmind a sisakdíszeket is.

Tekintsük már most az olyan címérleveleket, melyeken sisakdísz is van. Néhány Zsigmondkori címér arányainak méreteit Dr. Fejérpataky László felsorolja a Petneházyak 1417. évi címérlevelének ismertetésénél. Összehasonlítás

végezt ismételjünk itt egyet-kettőt különböző évekből:

	pajzs	sisak és dísz
1415. Barócz --- ---	6·5 cm.	8·5 cm.
1418. Moghi --- ---	8·5 "	11·2 "
1430. Dabi --- ---	6·2 "	11·8 "
1437. Azzywelghi ---	6·7 "	9·2 "
1437. Laki --- ---	6·6 "	10·8 "

Vagy tekintsük az V. László által adományozott címerek arányait, melyek hazai heraldikánk legremekőbb alkotásai:

	pajzs	sisak és dísz
1453. Hunyadi ---	8·4 cm.	12·7 cm.
1453. Lövey --- ---	5·1 "	6·9 "
1455. Sánkfalvai ---	5·0 "	5·5 "
1456. Thurzó --- ---	4·4 "	6·5 "
1456. Béczi --- ---	6·3 "	8·2 "
1456. Disznósi --- ---	4·5 "	6·7 "

A német mesterek következő arányokat használnak:

	pajzs	sisak és dísz
<i>Cranach</i> (Schauerl) ---	3·4 cm.	4·8 cm.
" (Tucherl) ---	3·2 "	5·6 "
<i>Dürer</i> (Römer) ---	9·0 "	12·0 "
" (Tschertte) ---	6·0 "	8·0 "
<i>Baldung</i> (Hanauer) ---	8·3 "	9·2 "
" (Landsperg) ---	8·3 "	10·4 "
" (Wolff) ---	7·8 "	10·3 "
" (Zorn) ---	9·2 "	12·3 "
" (Muster) ---	9·7 "	14·0 "

Ezeknél világosan kitűnik a sisak s díszének aránya a pajzshoz s láthatjuk, a késő csúcsíves s kora renaissance modornak megfelelőleg mennyivel múlja amaz ezt felül. Tekintsük

ezzel szemben tárgyalt korunk címerrészleteinek arányait:

	pajzs	sisak és dísz
1486. Bakócz	5'0 cm.	4'7 cm.
1497. Kubinyi	4'2 "	3'0 "
1500. Mesteri	6'4 "	7'7 "
1507. Drághfy	6'7 "	6'5 "
1507. Schirmer	4'5 "	3'6 "
1515. Füzi	7'2 "	11'3 "
1516. Brigant	6'5 "	6'1 "
1519. Dobay	7'5 "	6'7 "
1523. Imreffy	7'4 "	8'6 "
1523. Petrécz	7'3 "	5'5 "
1525. Zalczer	5'5 "	6'5 "

Már most tekintsük a címeralakot, mely a sisakdíszben ismétlődik:

	pajzson	sisakon
1415. Komjáthy	3'9 cm.	4'7 cm.
1417. Ders.	4'2 "	5'4 "
1431. Ábrámfalvi	2'4 "	4'1 "
1431. Tarkasics	4'6 "	5'2 "
1431. Peres	3'3 "	4'5 "
1437. Laki	5'5 "	7'0 "
1456. Disznósi	4'0 "	5'6 "

Ezekkel szemben tárgyalt korszakunkból segédsisakdísz nélkül csak a Brigant címert ismerem, hol a pajzsalak a sisakdíszben ismétlődik s itt ez a pajzsban 5'7, a sisakon 2'8 cm. s az Imreffyét, melynek aránya 5'2—4'2 cm. A Zsigmondkori címerleveleken is már gyakori a sisakdísz növekedése a pajzsalakkal szemben, úgy annyira, hogy azon címerlevelek, melyeken a pajzsalak egyenlő a sisakdíszszel, csak kivételeknek tekinthetők, az 1422 éven túl illet egyet

sem ismerünk. Vannak ugyan némely címéralakok, melyeknek illetén növekedése a sisakon a heraldikai ízlés ellen van, melyeknek ott ellenkezőleg kisebbbedniök kell, minők egy rózsza, egy lilium, egy hárslevél stb.

Ezen alakoknak teljesen be kellett tölteniök a pajzsot s ilyen, vagy még nagyobb alakban sisakdíszül alkalmazva, esetlenül néztek volna ki, de nyugaton ez aránytalanságot, segéd sisakdíszszel pótolták, melyre a pajzsalakot kisebbített alakban reá illesztették. Szép példáját birjuk ennek a Zsigmond király által 1418-ban adományozott Szecsődi címérben.

Gyakori eset a sisakdísz hibás elhelyezése is a pajzson, t. i. midőn a sisak elhelyezése nem egyezik a pajzsalak irányával. Ez oly szembeötlő és oly könnyen kerülhető hiba, hogy az tudtommal az eddig ismert összes magyar, eredeti címérleveleknél az olasz renaissance invasio koráig egyszer sem fordul elő, sőt később is, a XVI—XVII. században, eredeti címérleveleknél csakis a legritkább esetekben.

Tárgyalt korszakunkban hibás a sisak elhelyezése a Hernalt-Mesteri címérpajzson, hol a pajzs címéralakja a kar, balfelé fordul, a sisak jobb felé van elhelyezve; a Vay-Ibrányi címernél, hol a pajzs szarvasa jobb felé lépdél, a sisak balra irányúl; a Drághfy címernél, hol a pajzsalakok a sisak szemközt való elhelyezését feltételezik s az ennek daczára balra fordul.

Ugyanez áll a Brigant és Petrécz címerre nézve is; a Báthty címer sasa, a Jonásk medvéje¹ jobbra fordul s a sisak a pajzson szemben van elhelyezve.

Hét eset ily csekély számu ismert címerlevélnél!

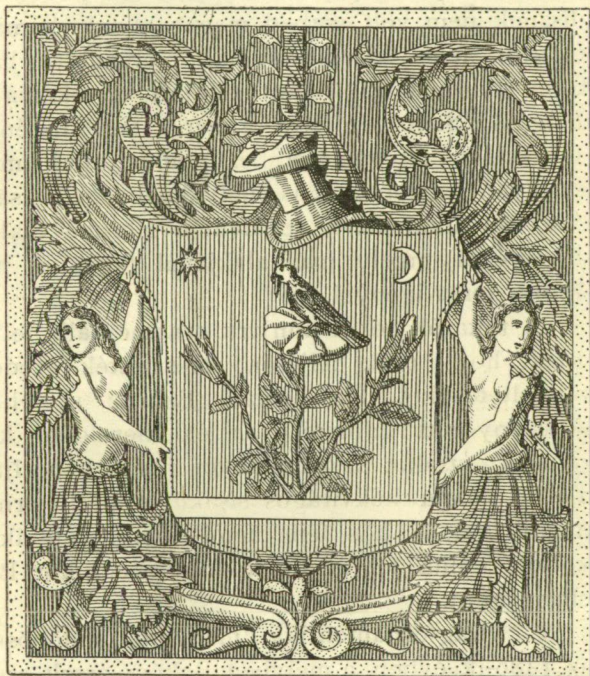
Mit szóljunk már most az olyan sisakdíszekről, melyek teljesen hamisak?

A nyirbátori templomban van egy dombormű, mely a Báthoriak címerét ábrázolja.² Ez egészben véve egy kis kora renaissance műremek, mely a legtetszetősebb benyomást teszi a szemlélőre s még sincs egy részlete sem, mely a heraldikus bírálatát kiállhatná. Főhibája azonban abban áll, hogy a három jobb oldal-ékü címerpajzs felébe sisakdíszül egy sárkányt alkalmaz, mely szájában jelmondatos szalagot tart. Itt tehát a jelmondatos szalag tetszetős elhelyezéséhez egy motívum kellett s a mester a sisakra helyezett sárkányban meg is találta azt, mit sem gondolva azzal, hogy ez által egy hamis sisakdísz alkott, holott mint tudjuk, a Báthori család sisakdísze zárt szárny volt, mint segéd sisakdísz, melyen a pajzsalak ismétlődik. (Ezt mult évben sikerült felfedeznem Báthory István országbíró egy 1437. évi pecsétjén a Forgách levéltárban.)

¹ Orsz. ltár. Gyfvári kptl. Prot. Georg Csicsói. 25.

² Fraknoi: Mátyás király. 296.

A heraldika azon szabályát, hogy a címerek helyes alkalmazása a pajzs terének helyes kitöltésében áll, ezen kor művészei átvitték a

Várkonyi-czímer.

pajzsból a címerek háttérére s azon igyekeztek, hogy ezen háttérre a takarók kecses kanyargásaival teljesen kitöltsék. Az olyan címerek-nél, melyeken csupán takarók szerepelnek, lehe-

tetlen eltagadnunk ezek rendkívül kecses, izléses kivitelét.

De ezen elvnek esett áldozatul a sisakdíszek helyes aránya is a pajzshoz s pajzsalakhoz. A sisakdísznek nem volt szabad magasabbnak lenni a takarók felső kanyarulatánál, melynek a hátteret teljesen ki kellett tölteni, ez okozta a Brigant, Schirmer, stb. címerek sisakdíszének aránytalan eltörpülését, ezt tapasztaljuk még az olyan címereknél is, melyeknél segéd sisakdísz van alkalmazva (például a Hernalt család címérénél), mely már alakjánál fogva is nagyobb teret igényel.

A takarók néhol annyira ornamentális jellegűek, hogy ezek teljesen elvesztették eredeti rendeltetésüket. Ha például Bakócz 1486-ban adományozott címérét¹ az élő heraldika korába, s a sisakot az adományos fejére képzeljük a zöld indáju kékvirágos sisakdísz pótló ornamentikával, a hős feje némi reminiscentiákat költött volna fel bennünk a classicus kor Bachusa iránt.

E virág-ornamentika meglepő, különösen az 1486-ik évben; a melyben Bakócz érsek ezen címérlevele kelt, mert ez időben s még évekkel később is az olasz renaissance-ornamentikában leginkább gyümölcsöket ábrázoló motívumokkal találkozunk.

¹ Turul, 1889. 106

Sokkal kecsesebbek a Várkonyi¹ (1520) címmer takarói. E takarók felül a sisakból indulnak ki, a pajzs tetejével egy vonalban két nemtő tartja a pajzsot, ezek derékon alul, virág-ornamentikában végződnek s mintegy a takarók folytatásának tűnnek fel. Ez elrendezés oly kecses, oly szép, hogy még a heraldikus is kénytelen, ezt látva, szemet hunyni az ezen elrendezés folytán elkövetett heraldikai hibák felett.

A takarók több adományozott címernél teljesen hiányzanak (Szigeti 1519,² Kanizsay 1519,³ Forgách 1525). Az adományozott ily esetekben természetesen, önként felvett takarókkal segített magán, azon korban, a XVI—XVII. század folytán, midőn a teljes címmer használata divott, legjobb esetben szabályszerűen összeállítva azt a pajzsalak színeiből. Ez azonban nem volt mindig könnyen kivihető, miután legtöbbször a pajzsalak vagy természetes színében ábrázoltatott vagy oly tarka volt, hogy abból a pajzs színe mellé egy másikat alig volt lehető kiválasztani.

Legtöbb esetben adva voltak a takarók is, de ezek is néhány kivétellel, minők a Petrécz (1523), Salzer (1525) stb., alig voltak blazonálhatók.

¹ Orsz. ltár, Dipl. 23408.

² Siebmacher. 280. tb. Eredetije Leleszen.

³ Nyáry. i. m. 130.

Egynémelyik, minő a Dombai, Kubinyi, Hernalt, tarkasága miatt le nem írható. Ez utóbbinak takaróinál nyolcz különféle színt számoltam meg.

Ugyanez áll a többiek legnagyobb részéről. A Tornallyay,¹ Imreffy, Alpáry címerek takarói körülbelől következőleg volnának leírhatók: kívül kék és aranynyal szélteben csíkozott, belől zöld; a Dobay címeré: kívül kék, zölddel osztott, belől arany; a Csicsery címeré: kívül kék, veressel szélteben csíkölt, belől arany; a Schirmeré: kívül kék-aranynyal, belől fekete ezüsttel szélteben csíkölt.

Ezen leírások után talán le lehetne festeni az említett címereket, de ilyszerű leírásokat a heraldika nem ismer, minek folytán könnyű levonni a következtetést: a mi a heraldika szabályai szerint le nem írható, az ugyanezen szabályok szerint helyes nem lehet.

Ez utóbbi esetben is az lett a végeredmény, hogy a címertulajdonosok önkényesen választották meg takaróik színeit, mert az adományozott színeket sokaságuk és heraldikátlan összeállításuk miatt nem használhatták.

Mindezen elősorolt nagyszámú hiányok dacára, tagadhatatlan, hogy ezen olasz renaissance-kori festett címereink a miniature festészet valódi remekei s míg a heraldikus bennök a

¹ A Tornallyay család birtokában.

heraldika nagy fokú hanyatlását látja, a műtörténész lelkesedve méltatja a miniature festészet ezen kiváló mesterműveit.

Nyugat heraldikájában hiányzik ezen hanyatlási kor. Ott a renaissance erős harczot vívott a nép vérébe átment csúcsíves stylal s hosszas küzdelem s fokozatos átmenet után vergődött csak túlsúlyra az, úgy a műépítészet, szobrászat, festészet terén, mint a heraldikában. Épen mint hazánk felső vidékein, hol a német elem lévén a kultúra zászlóvivője, szintén vérébe fogadta a csúcsíves modort.

Az osztrák ház trónraléptével ismét a nyugati, a nagy nevű német mesterek hatása alatt álló befolyás érvényesítette magát hazai heraldikánkban is s noha ez külföldön, szemben az élő heraldika korával lassú ugyan, de folytonos hanyatlást mutatott, hazai heraldikánkra nézve ezt valódi másodvirágzás korának tekinthetjük.

